

Çin'in, Çin-Afrika işbirliği Forumu yoluyla gösterdiği diplomatik çabalar, Afrika petrolüne ve değerli madenlere erişim konusunda güvenliği sağlamada Amerikan Özel Birlikleri kadar etkilidir.

Afrika'nın Doğal Kaynakları ve Sino-Amerikan Jeostrateji Rekabeti

African Natural Resources and Sino-American Geostrategic Rivalry

Alexis HABİYAREMYE

Abstract

After decades of continuous flows of mineral exports to rich Western countries and a failed development, Africa welcomed the arrival of China on the African resource market over the last decade, with its strategy of swapping large infrastructure projects for access to mineral resources. The Sino-African trade under this so-called "Angola mode" trade arrangements has created completely new growth dynamics in African economies and has resulted in the stronger growth performances that Africa enjoys today. Concurrently, African oil and minerals have come to be seen by the US administration as being of "vital interest" for the national security in the post-9/11 context and have caused a surge in US military involvement on the continent. This Sino-American rivalry has implied an enhanced demand for African oil and mineral exports, which created new development opportunities for resource-rich countries, but also raised serious concerns about the appropriation of their benefits. This article examines the role played by these Sino-African swap arrangements in Africa's new development dynamics and their long-run implications for Africa's development in the context of this geostrategic rivalry.

Keywords: Geo-strategic rivalry, African natural resources, Angola mode, structural transformation

Afrika'daki Sino-Amerikan jeopolitik rekabeti ciddi boyutlara ulaşmıştır. Afrika'daki kaynaklara erişim amaçlı Amerikan askeri ve siyasi seyrine yanıt olarak Çin, yerel kalkınma için altyapıya yönelik büyük yatırımlar beraberinde iç siyasete karışmama konusundaki yaratıcı diplomasisini bir araya getiren “yumuşak güç yaklaşımı”na başvurmuştur.

1. Giriş

Afrika, topraklarında dünyanın en zengin maden cevher konsantresine sahip olmakla beraber zengin Batı ülkelerine yıllar boyu petrol ve değerli maden cevheri ihraç etmesine rağmen kendi halkına ekonomik refah sağlayamamıştır. Kaynak yönünden zengin Afrika ülkelerinin Çin'den büyük bir talep gelmesi sonucu güçlü bir büyüme oranı kaydetmeye başladığı yıl olan 2002'ye kadar, doğal kaynakların bolluğu Afrika halklarına refah yerine felaket getirmiş ve “kaynak laneti” tezini geçerli kılmış görünmektedir.^{1,2} Buna karşın, maden kaynaklarına erişmek için geniş altyapı projelerini takas stratejisiyle Çin'in son on yıldır Afrika kaynak pazarında yer alması Afrika ekonomilerinin büyümesinde yepyeni dinamikler yaratmıştır. Sahra Altı Afrika'nın (SAA) Çin'e yönelik doğal kaynak ihracatı, Afrika doğal kaynaklarının Çinli şirketlerin altyapı projelerini finanse etmesi ve gerçekleştirmesi karşılığında takas edildiği “Angola modeli” olarak bilinen bir ticaret yapısı altında katlanarak büyümektedir.³ Sino-Afrika ticaret ve yatırımlarına ilişkin bu yeni dinamikler, 2008 küresel ekonomik krizden önceki yıllardaki birçok Afrika ekonomisinin nispeten daha iyi bir şekilde büyüme performansı göstermesine büyük ölçüde katkıda bulunmuştur.⁴ Sonuç olarak bunlar, petrol zengini Afrika ülkelerindeki kaynak temelli sanayileşme ümitlerini yeniden canlandırmıştır.

Ama aynı zamanda ABD'nin Afrika petrolü ve stratejik madenlerine olan ilgisi son on yıldır güvenlik konusundaki endişeler beraberinde eşi görülmemiş bir artış göstermiştir. Afrika'nın

stratejik kaynaklarına yönelik bu artan ilgi, Amerika'nın Afrika'ya askeri müdahalesinde bir artışa yol açmıştır. Bu durum, ABD'nin kıtadaki yüce menfaatlerini daha iyi bir şekilde koordine edip korumak ve söz konusu kaynaklara engelsiz erişim güvenliğini garanti etmek üzere 2007'de yasalaştırılan ve 2008 yılında aktif hâle getirilen ABD'nin Afrika Kuvvetleri'nin (AFRICOM) kurulmasıyla birlikte doruğa ulaşmıştır. Bu makalenin, Afrika'nın kaynaklarında kontrol sahibi olmak için Sino-Amerikan rekabeti bağlamında Sino-Afrika kaynak-karşılığında-altyapı ilişkisinin Afrika ekonomik dönüşümünün yeni dinamiklerinde oynadığı rolü incelemeyi amaçlamaktadır.

Afrika'daki Sino-Amerikan jeopolitik rekabeti ciddi boyutlara ulaşmıştır. Afrika'daki kaynaklara erişim amaçlı Amerikan askeri ve siyasi seyrine yanıt olarak Çin, yerel kalkınma için altyapıya yönelik büyük yatırımlar beraberinde iç siyasete karışmama konusundaki yaratıcı diplomasisini bir araya getiren “yumuşak güç yaklaşımı”na başvurmuştur.⁵ Çin'in Afrika kaynak piyasalarına başarılı bir şekilde girmiş olması, bazı Batılı gözlemcilerin ‘ChinAfrique’⁶ dedikleri, Çin'in giderek her alanda boy göstermesinde bir ele geçirme stratejisi görmesine yol açmıştır. Resmi olarak tahsis edilmiş askeri bir gücün⁷ yokluğunda dahi, Çin'in, Çin-Afrika işbirliği Forumu (FOCAC) yoluyla gösterdiği diplomatik çabalar ile tüccar ordusu ve altyapı çalışanları muhtemelen Afrika petrolüne ve değerli madenlere gereken erişim konusunda güvenliği sağlamada Amerikan Özel Birlikleri kadar etkilidir.

Çin, birlikte ticaret yapmak istedikleri sürece acımasız Afrika yönetimlerinin yaptığı insan hakları ihlalleri ve yolsuzluklarına göz yumduğu suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştır.

Söz konusu rekabet bol miktardaki kaynak ihracına yönelik talebi arttırıp böylelikle kaynak zengini Afrika ülkelerinde büyüme ve kalkınma fırsatlarını güçlendirirken, aynı zamanda kaynaklardan elde edilen kazançların tahsisine ilişkin ciddi kaygılar da doğurmuştur. Öte yandan düşük fiyatlarda kendi iç piyasasına ve mütefiklerine sorunsuz bir kaynak akışı sağlamak üzere diplomatik ve askeri temayülünü kullanan ABD politikası geleneksel olarak Afrika'nın kalkınması aleyhine olagelmıştır. Diğer yandan Afrika'daki artan ekonomik müdahale dönemi sırasında Çin de Afrika halkları üzerindeki kalkınma etkilerine ilişkin olarak birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Çin'in, ortak olduğu ülkelerin siyasetine müdahale etmeme politikası, birlikte ticaret yapmak istedikleri sürece acımasız Afrika yönetimlerinin yaptığı insan hakları ihlalleri

ve yolsuzluklarına göz yumduğu suçlamalarına yol açmıştır. Çin aynı zamanda; yerel halka karşı ayrımcı istihdam uygulamaları yürüttüğü; asgari ücret ve çalışma koşullarıyla ilgili yönetmelik kurallarına uymadığı ve standardın altında Afrika piyasalarına akın ettiği gibi suçlamalarla da karşı karşıya kalmıştır.

Bu koşullar altında kaynak zengini Afrika ülkeleriyle ilgili temel soru; doğal kaynakların kontrolü ve kriz sonrası emtia fiyatının yeniden sıçramasına yönelik Sino-Amerikan yarışı, Afrika ekonomilerinde yapısal bir değişim sağlayacak ve Afrika'yı yeniden sürdürülebilir kalkınmaya kavuşturacak bir fırsat kapısı açabilecek mi? Eğer muazzam derece zengin madenleri ve petrolünü uzun yıllar boyu zengin Batı ülkelerine ihraç etme politikası Afrika toplumlarına refah

Afrika ülkelerine ödemelerinin çoğunu, ihtiyaç duyulan kaynaklara erişim karşılığında kredi teklifleri, mali yardım ve altyapı projelerinden oluşan “swap” sistemiyle yapılandıran Çin, geleneksel Batılı ticari ortaklarından ziyade, Afrika kaynaklarına çok daha fazla ödeme yapmaya hazır olduğunu göstermiş ve birçoğunu da gölgede bırakmayı başarmıştır.

getiremezse, ‘altyapı karşılığında kaynak’ ilkesine dayalı swap anlaşmalarınca ortaya çıkan yeni dinamikler, kaynak temelli bir kalkınma için nasıl daha etkili bir itici güç olabilir?

Bu sorulara muhtemel cevaplar alabilmek için söz konusu makalenin geri kalanı şu sırayla devam etmektedir: Bir sonraki bölümde Afrika’daki artan Amerikan askeri müdahalesi beraberinde Afrika kaynak pazarındaki Çin altyapı gelişim şirketlerinin artan rolü daha yakından incelenmektedir. Üçüncü bölümde Sino-Amerikan rekabetinin yarattığı kalkınma fırsatları ve zorlukları ele alınırken sonuç bölümünde Afrika’nın kalkınmasına ilişkin beklentilerin özeti sunulmaktadır.

2. Chinafrica ve Africom: İki ateş arasında Afrika

2.1. Afrika kaynak pazarında Çin

Birleşik Devletler Jeoloji Kurumu’na göre Afrika, dünyadaki elmas rezervlerinin yüzde 40’ına ve tüm dünyadaki krom rezervlerinin neredeyse tamamına ev sahipliği yaparken, dünyadaki kobalt rezervlerinin yüzde 50’si ise yalnızca Demokratik Kongo Cumhuriyeti’nde (DKC) bulunmaktadır.⁸ DKC’deki Katanga eyaleti gibi kıtanın bazı bölgelerinde maden zenginliği öyle muazzam bir boyuttadır ki, artık hayatta olmayan Belçikalı Jeolog Jules Cornet bu durumu “jeolojik bir skandal” olarak nitelendirmektedir. Diğer bölgelerde, Gine Körfezi civarındaki ülkeler, Avrupa’ya ve ABD’ye cazip enerji kaynakları temin eden geniş

petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir. Dolayısıyla çoğu Afrika ülkesinin, kendi doğal kaynaklarını kaldıraç olarak kullanarak ekonomik büyüme beraberinde kendi vatandaşlarına uygun yaşam standartları sağlayamaması düşündürücü bir durumdur.

ABD’nin Afrika petrolüne yeniden ilgi duymasına benzer biçimde Çin de muazzam ekonomik büyümesini, enerji açlığını ve temel doğal kaynak girdilerini desteklemek amacıyla son on sene boyunca her yıl Afrika’daki ekonomik varlığını arttırmıştır. Sonuç olarak, Sahra Altı Afrika’nın Çin’e doğal kaynak ihracatı 2001 yılında 3 milyar dolar iken büyük bir artış göstererek 2006 yılında 22 milyar dolara yükselmiştir.⁹ UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü) istatistiklerine göre, 2008 yılının sonuna kadar Çin ve Afrika arasındaki ticaret hacmi 100 milyar doları çoktan aşmıştı. Değer bazında ham petrolün oranı toplam ihracatın yüzde 80’ine tekabül etmektedir. Afrika’nın petrol ihracatındaki en büyük pay OECD ülkelerine gitmeye devam ederken; Afrika’nın kobalt ihracatının yaklaşık yüzde 60’ını, demir ihracatının yüzde 40’ını ve krom, bakır ve manganez ihracatının yüzde 25 ila 30’u arasında alarak Çin, maden cevheri ticaret ortağı olarak daha büyük bir ağırlığa sahiptir. UNCTAD istatistiklerine göre Çin aynı zamanda bölgenin kereste ihracatının da yüzde 30’unu satın almaktadır.

Çin’in hızlı büyüyen üretim ekonomisi, ülkenin kendi yerel kaynaklarını hızlı bir şekilde geride bırakan petrol ve maden girdilerine yönelik ar-

tan bir talep doğurmaktadır. Afrika ülkelerine ödemelerinin çoğunu, ihtiyaç duyulan kaynaklara erişim karşılığında kredi teklifleri, mali yardım ve altyapı projelerinden oluşan “swap” sistemiyle yapılandıran Çin, geleneksel Batılı ticari ortaklarından ziyade, Afrika kaynaklarına çok daha fazla ödeme yapmaya hazır olduğunu göstermiş ve birçoğunu da gölgede bırakmayı başarmıştır. Çin, Afrika’daki kaynaklara kârlı erişimi karşılığında yolsuzluğun kol gezdiği kötü yönetilen ve ekonomik anlamda sekteye uğramış ülkelerde büyük altyapı yatırımları yapacağına dair söz vermiştir. Bugüne dek Afrika’daki Çin yatırım tahminleri 2001 yılından beri 50 milyar dolara kadar yükselmiştir ve bundan sonraki dönemde daha da hızlı bir şekilde büyümesi tahmin edilmektedir.¹⁰ Ani ve büyük bir finansal değişiklikle doğal kaynak fiyatlarının tekrar yükselmesinde görüldüğü gibi söz konusu talebin yakın bir zamanda düşmesi pek de olası görünmemektedir, zira birçok sanayileşmiş ekonomi, Afrika kaynaklarının satın alımını, ulusal güvenlik hedeflerine önemli bir stratejik girdi olarak görmektedirler.¹¹

Ticaretteki bu yükselen artışla birlikte Çin aynı zamanda Afrika ile yeni bir yatırım işbirliği dönemine de girmiştir. Başlangıçta 1 milyar dolarlık bir bağış ve 5 milyar dolarlık nihai bir büyüme güvencesiyle kurulan Çin-Afrika Kalkınma Fonu (CAD Fund) aracılığıyla, Çin hükümeti Çinli yatırımcılara geniş kapsamlı bir teşvik sağlayarak Afrika’daki yatırımı canlandırma sözü vermiştir. Sonuç olarak Çin kaynaklı DYY (Doğrudan Yabancı Yatırım)’nin SAA (Sahra Altı Afrika)’ya dönüşümü 2000 yılında toplam sadece 64 milyon dolardan 2007 yılında 1 milyar dolardan fazla bir birikime çıkararak doğmuştur. Çin Ticaret Bakanlığı’nın verilerine göre bu değer 2008 ve 2009 yıllarında da büyümeye devam ederek 2010 yılında 2 milyar dolardan fazla bir seviyeye ulaşmıştır. Küresel ekonomik krizin hem öncesi hem de sonrasında Çin’in bu doğrudan yatırımları her bir SAA ekonomisinin çeşitliliği ve güçlü büyüme performansına önemli bir katkı sağlamıştır.¹² Beklentiler ise bu katkının gelecekte de olumlu bir şekilde kalması yönündedir. Çin aynı zamanda Afrika ülkeleri için uygulamalı teknolojilerdeki eğitim programlarını sürdürme, teknik yardım

tanıtım programları gerçekleştirme ve Çin’in bilimsel ve teknolojik başarıları ile Afrika’da uygulanabilir ileri teknolojileri yayma ve kullanma konusunda aktif biçimde yardımcı olma vaadinde bulunmuştur.¹³ Bu durum Afrika ülkelerinin, dünyaya doğal kaynak temin etmeyi sürdürmek yerine modern teknolojilerden faydalanıp küresel ekonomiye girmeleri için oldukça önemli bir fırsattır.¹⁴

2.2. Afrika’daki altyapı gelişimine Çin’in katılımı

Kalkınma konusunda Afrika’nın karşılaştığı en temel zorluklardan biri kaynaklarının uygun bir biçimde kullanımına engel olan ve modern sanayi sektörlerinin ortaya çıkmasını erteleyen büyük altyapı açığıdır. Altyapı finansman açıklarının, Binyıl Kalkınma Hedefleri (BKH)¹⁵ ni yerine getirmek için gerekli 22 milyar dolarlık asgari yatırım ihtiyaçları için yıllık yaklaşık 10 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Çoğu Afrika ülkesinde zayıf altyapı, kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinin önüne geçen en önemli engellerden biri olarak görülmektedir.¹⁶

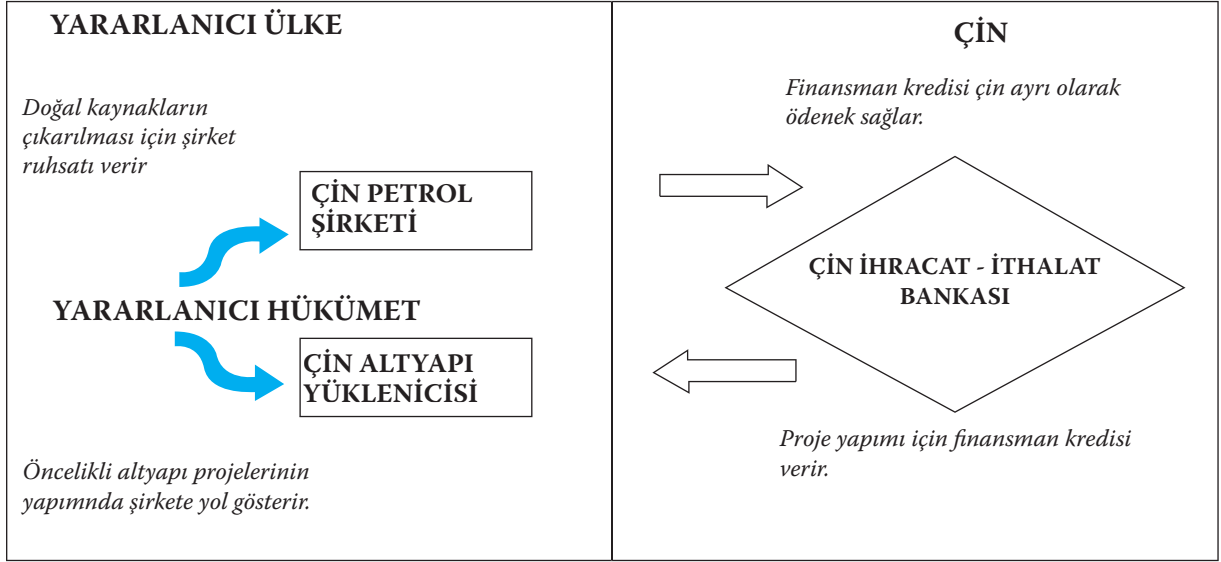
Aynı zamanda Çin, hızlı büyümesini arttıran Afrika petrolü ve minerallerine ihtiyaç duymakla birlikte altyapı gelişimi için oldukça önemli olan sivil inşaat işleri uzmanlığıyla dünyanın en büyük ve en rekabetçi altyapı oluşumlarından birini geliştirmiş ve çok önemli miktarda mali rezerv birikimi yapmıştır.¹⁷ Altyapı engeliyle karşı karşıya olan maden zengini Afrika ile altyapı kaynaklarına sahip ama petrol ve maden ihtiyacı bulunan Çin arasındaki tamamlayıcılar, Sino-Afrikan ticari dinamiklerinde kilit rol oynamaktadır.

“Angola modeli” veya “altyapı karşılığında kaynak değiş tokuşu” olarak bilinen anlaşma yapısından faydalanan altyapı projelerinin finansmanı genellikle Çin İthalat-İhracat Bankası yoluyla karşılanırken, İthalat-İhracat Bankası tarafından arttırılan altyapı gelişimi için kredi geri ödemesi ise doğal kaynaklarla yapılmaktadır. (bkz. Şekil 1) Dünya Bankası; petrol, maden kaynakları ve tarım ürünleriyle geri ödemeyi içeren 3 milyar doları aşkın bir değere sahip sekiz adet

kaynak destekli anlaşmayı belgelemiştir. Dünya Bankası, altyapı sektöründe Çin İthalat-İhracat Bankası'ndan Sahra Altı Afrika'ya verilen tüm

kredilerin 2006 yılının ortalarına kadar 12,5 milyar doları geçeceğini tahmin etmiştir.¹⁸

Şekil 1: 'Angola modeli' ticari yapısı kapsamında altyapı finansmanı anlaşmaları

Kaynak: Foster et al. (2008).

Çin'in taahhütleri, yılda 22 milyar dolar olduğu tahmin edilen Sahra Altı Afrika'nın altyapı finansman ihtiyaçları bakımından önemli bir katkı sağlamaktadır. SAA'daki birikmiş Çin altyapı finansmanı 50 milyar doları geçmekle birlikte bu miktar hâlâ artmaya devam etmektedir. Kıyaslanacak olursa, Sahra Altı Afrika'daki altyapı projelerine OECD ülkeleri tarafından verilen resmî yardım taahhütleri 2006 yılının sonuna kadar yaklaşık 5 milyar dolara çıkmıştır.¹⁹

Enerji sektörü, 2008 yılından itibaren birikmiş taahhütlü yatırımlara 5,3 milyar dolardan fazla bir rakamla Çin'in en yüksek miktarlı altyapı finansmanını çekmiştir. Bu çabanın çoğu, hidroelektrik enerji santrallerinin yapımına odaklanmıştır. Afrika'daki enerji temini konusundaki mevcut sıkıntıyı ve az gelişmiş fakat yüksek olduğu tespit edilen hidro potansiyeli göz önünde bulundurduğumuzda, bu yatırımlar aslında Afrika'nın ekonomik kalkınması için çok önemlidir. 2007 yılından itibaren Çinliler, 6,000 MW'tan daha yüksek seviyede kombine bir elektrik üretim kapasitesi olan 9 Afrika ülkesindeki 10 büyük barajın finansmanını sağlamışlardır.

Afrika'daki mevcut 17,000 MW'lık hidroelektrik üretim kapasitesi bakımından bu önemli bir artış demektir. Bu projelerin toplam maliyetinin 5 milyar dolardan daha fazla olduğu ve Çinlilerin ise bunun 3,3 milyar dolardan fazlasını finanse ettiği tahmin edilmektedir.

Son yıllarda 4 milyar dolarlık demiryolu ve 550 milyon dolarlık yol yapım masrafını karşılayarak Çin aynı zamanda Afrika'daki demiryolu ve yol sektöründe yeniden önemli bir aktör olarak ortaya çıkmıştır. Demiryolu projeleri, 1,350 kilometreden uzun olan mevcut demiryolu hattının iyileştirilmesi ile 1,600 kilometreden fazla uzunluktaki yeni bir demiryolu projesinin yapımını da kapsamaktadır. Çinli şirketler, Afrika'nın her yanında asfaltlı yol yapımı konusunda da oldukça aktif olmakla birlikte bu alanda Çin'deki en aktif yol yapım şirketi Chian Road and Bridge Cooperation (CRBC)'dir.

2.3. ABD'nin Cevabı: AFRICOM

Bazı raporlara göre²⁰ hâlihazırda bir milyondan fazla Çinlinin yaşadığı ve çalıştığı Afrika'ya

Nijerya, Amerika Birleşik Devletleri'ne Afrika petrolü ihraç eden başlıca ülkedir ve hâl böyle olunca da ABD enerji stratejisi de özel bir öneme sahiptir.

Çin'in giderek artan katılımı, Afrika'nın Avrupa ve Birleşik Devletler'deki geleneksel ticaret ortaklarını Afrika ile olan stratejik ilişkileri konusunda yeniden düşünmeye zorlamıştır. Afrika ve Çin arasındaki ticaret hacmi 100 milyar dolara çıktığında, her ikisi de maden zengini Afrika ülkelerinin geleneksel ticaret partneri olan ABD ve Avrupa, Nijerya ve Angola petrolü, Gine demiri ve Zambiya ile Kongo bakırı için Çin'in ek olarak multi-milyar dolarlık sözleşmeler imzalaması konusuna giderek artan bir ilgi göstermiştir. Birleşik Devletler için ise bazı gözlemciler göre²¹ özellikle sömürge dönemindeki İngiliz sakinlere kıyasla burada yaşayan ve çalışan daha fazla Çinlinin olduğu Nijerya konusunda, ticari çıkarlarının yeniden değerlendirilmesi gerekliydi. Nijerya, Amerika Birleşik Devletleri'ne Afrika petrolü ihraç eden başlıca ülkedir ve hâl böyle olunca da ABD enerji stratejisi de özel bir öneme sahiptir.

"Afrika Petrolü: ABD Ulusal Güvenliği ve Afrika'nın Kalkınması için Öncelik" başlıklı bir raporda, Afrika Petrol Politikası Teşebbüs Grubu (AOPIG), Afrika petrolünü ve diğer stratejik kaynakları, ABD ulusal güvenliği için yüce menfaatler unsuru olarak tanımlamış ve Bush yönetiminin, bu kaynaklara sorunsuz erişimi sağlamayı amaçlayan stratejik faaliyetler uygulaması önerisinde bulunmuştur. İleri Politik ve Stratejik Çalışmalar Enstitüsü (IASPS) tarafından yayınlanan bir rapora göre AOPIG, Batı Afrika'daki Gine Körfezi petrol havzasını 11 Eylül sonrası bağlamında ABD ulusal güvenliğinin çok önemli bir unsuru olarak görmektedir.²² IASPS'nin tahminlerine göre ABD'ye yapılan petrol tedariki konusunda Gine Körfezi petrol havzası, Basra Körfezi'ni ikiye bir oranında geride bırakmıştır.²³ Üstelik burası aynı zamanda krom, uranyum, kobalt, titanyum, elmas, altın, boksit, fosfat ve ba-

kırın da dahil olduğu stratejik madenlerin önemli kaynaklarını da içine almaktadır.

AOPIG'nin tavsiyeleri üzerine ve artan Sino-Afrika ilişkilerine uygun bir karşılık arama çabasıyla Bush yönetimi, söz konusu önemli kaynaklara erişimi sağlama hedefiyle 2006 senesinde AFRICOM'u kurmuştur. 2007 yılında AFRICOM'un resmen yasalaşması, Afrika petrolü ve diğer stratejik doğal kaynaklar yönünden yeni ABD politikasının somut bir ifadesidir. Her ne kadar hedefleri görünürde Afrika'daki istikrarın sağlanması ve ilerlemesine yönelikmiş gibi sunulsa da ABD Dışişleri Bakanlığı danışmanı Peter Pham Afrika'daki yeni ABD askeri varlığına ilişkin asıl hedefi 2007'de net bir şekilde açıklayıp Kongre'nin nezdinde AFRICOM'un kuruluş amacını şu sözlerle ifade etmiştir:

"Afrika'daki hidrokarbonlar ve ülkede bol miktarda bulunan diğer stratejik kaynaklara erişimin korunması amaçlanmaktadır ve bu vazife söz konusu doğal zenginliklerin korunmasızlığına karşı güvence sağlamak ile Hindistan, Çin, Japonya veya Rusya gibi diğer ilgili hiçbir üçüncü tarafın tekeli ele geçirmesini ya da ayrıcalıklı uygulamaya tabi olmamasını sağlamak amacını da içinde barındırmaktadır."²⁴

ABD askeri kaynaklarına göre; Afrika'daki yığınak yapımının Somali ve Sudan dışında tüm Afrika ülkelerinde görevde bulunan askeri çalışanların beraberinde 2013 yılının sonuna kadar büyük oranda artarak devam etmesi beklenmektedir. Çin'in Afrika'daki söz konusu ekonomik müdahalesine cevaben AOPIG de yönetime ısrar etmiş ve tarım endüstrisi, hidroloji ve üretim sektörlerinde ekonomik çeşitlendirmeye yol açacak bölgesel altyapı projelerine büyük çaplı ABD sermaye yatırımı konusunda özel sektörü teşvik etmiştir. Ne var ki Bush yönetimi, Afrika yatırımlarında meydana gelecek bir artışın; yaygın şekilde görülen yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık, hukukun üstünlüğünün zayıf olması ve yönetimin şeffaflığı konusunda sistemik eksiklik gibi etkenlerle engelleneceğini belirtmiştir. Bu koşullar sonucunda SAA kaynak zengini ülkelerdeki Amerika yatırım taahhütleri nispeten sınırlı kalmıştır.

ABD, Afrika'daki yatırımları teşvik etmekten ziyade, kaynaklara erişimi sağlamak için yatırım kaldıracını kullanmak üzere Çin'in çabalarını aktif bir şekilde engellemekle meşgul görünüyordu. Örneğin Temmuz 2005'te ABD Kongresi, Çin Ulusal Offshore Petrol Şirketi (CNOOC)'nin UNOCAL Şirketini satın alma teklifinin önünü kesmiştir. ABD bu şekilde Çin'in genişleme stratejisini engellemiş ve Çin ile dünyaya, Batılı hükümetlerin ülkelerinin kendi yüce menfaatlerinin denizaşırı kaynaklar üzerindeki kontrolünü savunmak üzere askeri yollar olmasa da siyasi yollara başvurmaya hazırlanıyor olduklarını hatırlatmıştır.²⁵ Çin Başbakanı Wen Jiabao, Kasım 2009 tarihinde Mısır'da düzenlenmiş olan Çin-Afrika İşbirliği konusundaki bakanlar forumu esnasında Amerika'nın karşı olmasına rağmen ülkesinin Afrika'daki yatırım programını sürdüreceğini belirtirken; ABD de Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC) eğer Çin yatırım planını kısmayacak olursa İMF yoluyla DKC'yi kredi limitlerini sonlandırmakla tehdit ederek yanıt vermiştir. Çin'in, önümüzdeki üç yıl içinde Afrika ülkelerine 10 milyar dolarlık kalkınma kredisi verme vaadinde bulunması Afrikalı liderler tarafından sıcak karşılanırsa da konferansın kapanış günlerinde ABD'nin hâkimiyetinde bir finans kuruluşu olan İMF, Batılı çıkarları koruma amacıyla Afrika ülkelerinin finansal bir izolasyona sokulmaya oldukça hazır olduğunu göstermiştir.

3. Yeni Fırsatlar, yeni zorluklar

3.1 Teknolojik öğrenim ve kalkınma fırsatları

Afrika için yeni bir mücadele yaratma tehdidinde bulunurken Afrika'nın kaynak pazarından Çinli şirketlerin artan varlığınca oluşan jeopolitik rekabet böylelikle aynı zamanda kaynaklarla donatılmış Afrika ülkeleri için yeni kalkınma fırsatları da yaratmıştır. Çin'in, maden kaynaklarına erişim karşılığında büyük altyapı projeleri sunma konusundaki takas (swap) stratejisi, Afrika'nın kalkınması için yeni dinamikler ortaya koymuştur. Afrika'daki en fazla ihtiyaç duyulan altyapıyı kurmasıyla Çin, yolsuzluk yapan yöneticilerin Batılı banka hesaplarındaki petrol

gelirlerini göndermek yerine bölgesel kalkınma projelerindeki Afrika kaynaklarını dönüştürme avantajı bulunmaktadır. İMF verilerine göre, bu ticaret anlaşmalarının temel faydalanıcılarından bazıları son on yıl içinde muazzam oranlarda bir büyüme yaşamıştır ve 2001-2010 yılları arasındaki on yıllık dönemde Çin'i bile geride bırakan Angola, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi olmuştur.²⁶ Hatta bu tip bir swap anlaşması yoluyla Çin'le ticaret yapan en az 6 SAA ülkesi son on yıldır dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri sıralamasındaki yerini almıştır. 2011-2015 yılları içinse; İMF'nin tahminlerine göre en hızlı büyüyen on ekonomiden 7'si Sahra Altı Afrika'dan çıkacaktır. (bkz. Tablo 1)

Bundan dolayı Angola modeli ticaret yapısı, Doğu Asya "kaplan ekonomileri"ne gönderme yapılarak yeni ekonomi dinamizmi günümüzde "Afrika aslan ekonomileri"nin uyanışı olarak adlandırılmakta olan petrol zengini Afrika ülkelerinde sanayileşme ümitlerini canlandırmıştır. Bu da temel kalkınma engelini altyapı sorunlarının oluşturduğu birçok Afrika ekonomisinin sanayileşme potansiyelini arttırmıştır. Bu nedenle birçok Afrika yönetimi Çin'in yeni ticaret ortağı ve altyapı finansörü rolünü Afrika'nın kalkınması için büyük bir fırsat olarak görüp sıcak karşılamıştır.

Tablo 1: En hızlı büyüyen ekonomiler: 2001-2010 tahminleri ve 2011-2015 öngörüsü

Dünyanın en hızlı büyüyen ilk 10 ekonomisi* Yıllık ortalama GSYİH büyümesi, %			
2001-2010 ^a		2011-2015 ^b	
Angola	11.1	Çin	9.5
Çin	10.5	Hindistan	8.2
Myanmar	10.3	Etiyopya	8.1
Nijerya	8.9	Mozambik	7.7
Etiyopya	8.4	Tanzanya	7.2
Kazakistan	8.2	Vietnam	7.2
Çad	7.9	Kongo	7
Mozambik	7.9	Gana	7
Kamboçya	7.7	Zambiya	6.9
Ruvanda	7.6	Nijerya	6.8

*Ekonomik nüfusu 10 milyondan az olan ülkeler hariç tutulmuştur. (+Irak ve Afganistan)
^a2010 IMF tahminleri, ^bIMF öngörüsü

Kaynak: IMF; The Economist

Bu yeni dinamizm sonucunda söz konusu Afrika aslanlarının bir kısmı, iddialı altyapı projelerini piyasaya sürmeye başlayarak sanayileşmeyi güçlendirmeyi amaçlamışlardır. Örneğin Etiyopya, 82,500 mil uzunluğundaki yeni enerji dağıtım hatları ve 4,800 mil uzunluğundaki enerji nakil hatlarının iyileştirilmesinin yanı sıra bu yöntemden de faydalanarak hâlihazırda 2,000 MW olan enerji kapasitesini dört katına çıkarıp 8,000 MW'a ulaşmayı planlamaktadır. Bu durumun, ülkenin sanayileşmesinin belkemiğini oluşturması gereken vergiden muaf ithal edilen sermaye malları ve vergi muafiyetine uygun hükümet destekli sanayi sektörlerindeki dört sanayi biri-

kim bölgesinin kalkınması için temel sanayi altyapısı sağlanmasına yardımcı olması gerekir.

Çin'e verilen ham petrolün en büyük tedarikçisi olan Angola ise SAA'da önemli bir ekonomi haline gelmektedir. Angola, kalkınmaya yönelik çarpan etkisiyle tüm girdileri oluşturan gelişmiş mekanizma ve genel sanayi mekanizmasının temel ithalatçılarından biri olma unvanını şimdiden kazanmıştır. Burada Çin tarafından inşa edilmiş yeni yol ve demiryolu ağları ulaşım sıkıntısını büyük ölçüde rahatlatmış ve ülke çapında hareketliliği arttırmıştır. Örneğin uzunluğu 1,300 km'den fazla olan Benguela demiryolu hat-

Çin ile ticaret, Afrika piyasalarını ucuz üretilmiş malların akınına uğratarak Afrika'nın sanayileşme çabalarındaki gelişmeyi engelleme riski taşımaktadır.

tı bugün komşu ülke Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DKC)'ndeki, ülkenin en geniş el değmemiş *hinterlandı* ve zengin maden bölgesi olan Katanga'yı Lobito limanına bağlamaktadır. Toplamda son 2 yıl içinde yaklaşık 3,000 km uzunluğunda demiryolu yapılmıştır ve yakın gelecekte yüzlerce kilometre daha yapılacaktır. Ülke aynı zamanda 4G ICT altyapısına da büyük bir yatırım yapmıştır ve birçok Avrupa ülkesi ile ABD eyaletinin ilerisinde, tüm büyük şehirlerini bu geniş bantlı şebekeye bağlaması beklenmektedir.

Ne var ki, Çin teşvikli bu büyük ilgiye rağmen Çinli şirketlerin giderek büyüyen mevcudiyetinin sadece büyüme fırsatlarını temsil ettiğini değil aynı zamanda Afrika için bir risk teşkil ettiğini de hatırlatmakta fayda var. Kaynak kullanımını genel olarak Afrikalı maden işçilerinin zorlu

çalışma koşulları altında gerçekleştirilmekte ve bu kaynaklar bazen Afrika'da yaşayan Çinli işçiler tarafından yasal olmayan şekillerde kullanılmakta ve gizlice Çin'e ihraç edilmektedir. Bu da Afrika kaynaklarının ticaretinden kimin kazanç elde ettiği sorununu ortaya çıkarmaktadır. Üstelik Afrika piyasalarını ucuz üretilmiş malların akınına uğratarak Çin ile ticaret, Afrika'nın sanayileşme çabalarındaki gelişmeyi engelleme riski taşımaktadır. Afrika ülkelerinin büyüme potansiyeli taşıdığı ürünler üzerindeki yüksek vergiler de Afrikalı işçilerin uzun vadeli üretimlerindeki büyüme için de bir engel teşkil etmektedir. Kalkınma konusundaki bu optimizm, Çin projelerinin Afrikalı yerel üreticilere yönelik zayıf yayılma potansiyeliyle daha da aşağılara çekilmelidir. Projelerin çoğunun finansmanını sağlayan Çin İthalat-İhracat Bankası kurallarına göre,

kaynakların en az yüzde 50'sinin Çin tarafından sağlanması gerekmektedir. Bu da Çin İthalat-İhracat Bankası tarafından finanse edilen yardım projelerinin, yerel Afrika ekonomilerinde geriye bağlantı doğurduğu anlamına gelmektedir. Batılı yardım projelerindeki uygulamaları yansıtan bu şartlılık, Afrika ekonomilerinin bağımsız biçimde kalkınmasına destek olmamaktadır. Bununla birlikte İMF ve Dünya Bankası kredileri de ağır koşulları beraberinde getirdiğinden ve Afrika için yeni yardım sözlerini yerine getirme konusunda Batılı yönetimler şimdiye dek bir başarı sergileyemediklerinden, Çin İthalat-İhracat Bankası'ndan borç almak Afrikalı yönetimler için hâlâ cazip bir durumdur.

Afrikalı liderler Çin'i hem daha işbirlikçi bir ortak hem de daha esnek bir teknoloji kaynağı olarak görmekte dirler. Çin gelişmekte olan bir ülke olduğu için, ABD ve Avrupa'ya kıyasla Afrika'daki sorunları daha iyi anladığı düşünülmektedir. Ne var ki, doğal kaynaklar dışında Çin ve Hindistan'ın Afrika mallarına uyguladıkları vergi oranları oldukça yüksek kalmakta ve bu durum da Sino-Afrika ticaretinin potansiyel kârına bir sınırlama koymaktadır.²⁷ Tarım ürünlerindeki yüksek Çin vergileri ise bu durumla yakından ilgilidir, zira yüksek vergi oranları, Afrika ülkelerinde büyüme potansiyeli olan ürünlere uygulanma eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla Çin'in ve ABD'nin Afrika kaynakları üzerindeki artan ilgisi bu çerçevede dikkate alınmalıdır.

3.2. Yapısal dönüşüm gerekliliği

SAA'daki kaynak zengini ülkelere yönelik umutların mevcut dinamiklerine rağmen, geçmişten önemli dersler alınmalıdır: Afrika ülkelerini zenginleştirmek yerine doğal kaynakların kullanımı sık sık silahlı çatışmalara ve iç kargaşalara yol açmış ve kıtanın birçok bölümünde çevresel ve toplumsal bozulmalara neden olmuştur.²⁸ Bu sorunların birçoğu doğrudan çeşitliliğin olmamasına ve birçok Afrika ülkesini canlandıran başlıca gelir kaynakları olduğu kadar doğal kaynakların ihracatına olan sürekli bağımlılığa dayandırılmaktadır.

Ham maddeler gibi kaynakların ihracatına olan bağımlılık, kalkınma ve sanayileşmeyi engelleyen birçok özelliğe sahiptir. Bunlar;

- * etkili ekonomik planlama ve yatırımı engelleyen ihracat gelirlerindeki değişkenlik;
- * diğer sektörlerde ticarete zarar veren fiyat artışı dönemlerinde ulusal paranın dış değer artışı;
- * yatırım ve beşeri sermayenin dışlama etkisi;
- * istihdamı arttırıcı kapsamlı büyümenin olmaması gibi hususlardır.

Bu nedenle, doğal kaynaklara olan böylesine devamlı bir bağlılık, kaynak bağımlısı ülkeleri doğal zenginlik algısıyla kısıtlama eğilimi gösterdiğinden ve modern üretim teknolojilerinden yararlanmayı hızlandırmaya yardımcı olacak yeni faaliyetlere yönelik yatırımları geciktireceğinden oldukça sorunlu bir durumdur.

Önde gelen kalkınma ekonomistleri, başarılı ekonomik bir kalkınmanın düşük verimlilik gösteren geleneksel sektörden (örn. Tarım veya doğal kaynaklar) verimliliğin çok daha yüksek olduğu ve teknik değişimin ise daha hızlı olduğu sanayi sektörüne yönelik etken ve kaynak değişimini de içine alan yapısal bir değişim geçirdiğine işaret etmişlerdir.²⁹ Modern sektörün, başlangıçta etkili olan geleneksel sektör ile birlikte ortaya çıkıp büyümesi için düalizm teorisi, finansal fazlalığın ortaya çıkmasındaki önemi vurgulamaktadır. Geleneksel sektördeki girişimcilerin birikmiş kârlarından doğan böylesi bir fazlalık, gelenekselden modern sektöre doğru iş gücünün yeniden tahsis edilmesinde temel etken ve ayakta kalabilecek bir sanayi sektörü kurmak için gerekli mâli sermaye kaynağı olarak görülmelidir.³⁰ Başarılı bir yapısal değişim için, bir ülkenin ekonomik dinamikleri üzerindeki düalizmin etkilerinin, gelenekselden modern sektöre bir kaynak tahsisi yapılmadan önce tam olarak anlaşılması gerekmektedir. Ekonominin geleneksel sektördeki önemli bir teknolojik değişimin olmaması sonucunda bu fazlalığı yaratamaması, az gelişmişlik tuzağına düşmeye yol açabilir.

Genel olarak, zengin doğal kaynaklardan sağlanan ihraç kazanımlarının nispeten kolay şekilde

elde edilmesi, yanıltıcı bir inanışla ülkenin; ekonomiyi geleneksel sektör bağımlılığından ihracat ikamesine yöneltmesi gereken zor ama aynı zamanda gerekli politika ve yapısal değişimlerden korunabileceği konusunda teşvik edebilmektedir. Ne var ki, bu doğal kaynaklara yönelik gelişen piyasa, rekabetçi sanayi ihracatlarını çeşitlendirmeye ihtiyaç duyulan kaynakları harekete geçirmeyi daha zor kılarak değerinden yüksek bir döviz kuruna yol açar.³¹ Ne var ki böylesi bir hareketlilik olmaksızın, ekonomi önemli büyüme oranları ve uygun gelir dağılımına erişme konusunda zorlanacaktır.

Sonuç

Sürekli talebi ve yüksek fiyatları koruyarak Çin'in Afrika kaynak pazarına gelişi ve eş zamanlı olarak ABD'nin Afrika petrol ve madenlerine yönelik artan ilgisi yeni zorlukları beraberinde getirmenin yanı sıra yeni kalkınma fırsatlarını da doğurmuştur. "Angola modeli" ticaret yapısına yoğun bir şekilde başvurarak Çin, Afrika'da hızlı büyüyen "aslan ekonomisi"nin ortaya çıkışına katkıda bulunan kaynak pazarına yeni dinamikler getirmiştir. Enerji üretimi ve ulaşım sektörlerindeki altyapı engellerini rahatlatmaya yardımcı olan altyapı karşılığında Sino-Afrika kaynağı ticareti, Afrika'nın yeni büyüyen dinamiklerinde çok önemli bir etken olmuştur. Üstelik İMF'den daha az şartlılık barındıran İthalat ve İhracat Bankası yoluyla Afrika'nın altyapı ve kalkınma projeleri için finansman sağlaması kalkınma için gerçek bir alternatif kaynak finansmanı oluşturmaktadır. Çin'in Afrika ülkeleriyle teknolojik bilgi paylaşımı konusundaki isteksizliği de Afrika ekonomilerinin teknolojik öğrenimleri ve uzun vadede daha yüksek verim elde etmelerini daha olası kılan çok önemli bir unsurdur.

Ne var ki, Afrika kaynakları için dünyanın iki en büyük ekonomisinin birbirleriyle olan rekabetinden elde edilen mevcut avantajlara rağmen, kaynak zengini Afrika ülkelerinin, nihai olarak Batı ülkeleri gibi Çin'in de kendi stratejik çıkarlarını korumak için Afrika'ya geldiğini bilmeleri çok

önemlidir. ABD'nin, Çin'in kaynak anlaşmalarına cevaben Afrika ülkeleri için finansman kaynağını engellemek üzere İMF kaldırıcını kullanma konusundaki eğilimi, Sino-Amerikan rekabetinin muhtemelen Afrika vatandaşlarının sırtından fayda sağlayacağını öne sürmektedir. Belli bir dereceye kadar kaynak zengini Afrika ülkeleri ile sanayileşmiş Batı güçleri arasındaki kaynak bağımlılığına dayanan geleneksel ilişkinin hâlâ ABD'nin yeni Afrika stratejisinde baskın bir özellik olduğu görülebilir.

ABD'nin, Afrika kaynak pazarındaki Çin ilerleyişini engelleme çabaları, uluslararası finans fonlarına çok gerekli olan erişimi engelleyerek Afrika'nın kalkınmasına zarar vermektedir. Amerika'nın artan askeri mevcudiyeti de Afrika için neredeyse hiçbir gözle görülür ekonomik fayda sağlamamakla birlikte ABD'ye ve müttefiklerine düşük fiyatlarda kaynak akışını sürdürmek için geleneksel petrol tedarikinde de neredeyse hiçbir değişim sağlamamıştır. Kaynak laneti varsayımı ışığında, ABD askeri varlığı, nispeten az bir fayda sağlayarak Afrika'nın gelişimini tehdit etmektedir.

Afrika ülkelerinin, Sino-Amerikan rekabetiyle ortaya çıkan kaynak patlamasından kazanç elde edebilmeleri, nihayetinde geri kalmış ekonomilerini modern sanayi uluslarına dönüştürmek üzere bol kaynak gelirleri için vaatte bulunup bulunmamlarına bağlıdır. Afrika'daki artan Çin varlığı, bu yapısal dönüşüm için bir öğrenme fırsatı da bulunmaktadır. Teknolojik öğrenim süreciyle iyi bir şekilde yönetildiği takdirde, Çin'in Afrika kaynak pazarına ve altyapı oluşturulmasına müdahil olmasıyla doğan fırsatlar, Afrika ekonomilerinin yapısal dönüşümü başarıp sanayileşme çağına girmelerine yardımcı olarak Afrika'ya gerçek bir kalkınma getirebilir. Ne var ki düzgün bir şekilde yönetilmediği takdirde bu durum, yönetim ve insan hakları standartlarının kötüleşmesine, daha fazla yolsuzluğa ve hatta Afrika'nın yerel yatırım sermayesinin dışlanmasına bile yol açabilir.

DİPNOTLAR

- 1 See for example Auty, R., '*Natural Resources, Development Models and Sustainable Development*'. International Institute for Environment and Development, 1993. or Sachs, J. D. and A. M. Warner, '*Natural Resources Abundance and Economic Growth*'. *Harvard Institute for International Development*, November, 1997, 11, 1.25.
- 2 The symptoms of the resource curse can appear in various forms, but the most important ones are rampant corruption practices that cripple the economy, the risks of violent conflicts and civil wars for the control of resources, as shown by Collier and Hoeffler (2002), the Dutch disease that crowds out investment and human capital, and the environment degradation, as exemplified by the Niger Delta.
- 3 Foster, V., W. Butterşeld, C. Chen, ve N. Pushak, *Building Bridges: China's Growing Role as Infrastructure Financier for SSA*. The World Bank, Washington D.C., 2008.
- 4 Weisbrod, A. and J. Whalley, *The Contribution of Chinese FDI to Africa's Pre-Crisis Growth Surge*, NBER Working Paper 17544, 2011.
- 5 Brautigam, D., *Africa's Eastern Promise. What the West Can Learn From Chinese Investment in Africa*, *Foreign Affairs*, January 5, 2010.
- 6 Michel, S and M. Beuret, *La Chinafrique: Pékin à la Conquête du Continent Noir*, Grasset, Paris, 2008.
- 7 China has recently announced its plans to establish a naval base in the Seychelles archipelago in order to facilitate its participation in the ongoing international operations against piracy in the Indian Ocean.
- 8 US Department of the Interior, Mineral Commodity Summaries, *US Geological Survey*. Washington DC, 2008.
- 9 Broadman, H., *Africa's Silk Road: China and India's New Economic Frontier*. The World Bank, 2007.
- 10 Foster, V., W. Butterşeld, C. Chen, and N. Pushak, *Building Bridges: China's Growing Role as Infrastructure Financier for SSA*, The World Bank, Washington D.C, 2008.
- 11 Habiyaemye, A., *Chinafrique, AfriCom and African Natural Resources: A new Scramble for Africa? The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, 2011, Vol: 12, s.79-93.
- 12 Weisbrod, A. and J. Whalley, op.cit., 2011
- 13 Chinese Government's African Policy Document, 2006.
- 14 Brautigam, D., *The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa*, American University, Washington DC. 2010.
- 15 These estimates of investment needs are based on research by World Bank staff (See also Foster et al, 2008). According to Estache (2005), an additional USD 17 billion would be needed for operation and maintenance, bringing the total infrastructure financing requirements to about USD 40 billion.
- 16 Deşcient infrastructure provision reduces export competitiveness and hampers economic development and SSA by substantially increasing indirect production costs. It is also a key impediment to foreign direct investment (FDI) and to doing business in general. Insufficient and unreliable power supply with frequent power cuts leads to losses in industrial production valued at 6 percent of turnover (Foster et al., 2008)
- 17 Chen, C., P. Chiu, R. Orr, and A. Goldstein, "*An Empirical Analysis of Chinese Construction Firms Entry into Africa*" Conference Paper, CRIOCM2007. International Symposium on Advancement of Construction Management and Real Estate. Sydney, Australia, 2007.
- 18 Bosshard, P., "*China's Role in Financing African Infrastructure*". International Rivers Network, 2007
- 19 *Infrastructure Consortium for Africa*, ICA Annual Report 2006," ICA Secretariat, Tunis, 2007.
- 20 Bruce Sterling, *India and China in Africa*, 2009, Aug 24. Available on: http://www.wired.com/beyond_the_beyond/2009/08/india-and-china-in-africa
- 21 Behar, R., *China Storms Africa*, *Fastcom Company*, 2008. Available at: <http://www.fastcompany.com/magazine/126/special-report-china-in-africa.html> (Erişim Tarihi: Haziran 7, 2012).
- 22 Institute of Advanced Strategic & Political Studies, "*African Oil: A Priority for US National Security and African Development*." Seminar, January 25, 2002, Washington, D.C.
- 23 Oil from Angola and other West African countries is equally important for the United States and total oil imports from Africa have now overtaken the US oil supply from Saudi Arabia.
- 24 William Engdahl. Centre for Research on Globalization (CRG). <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=11173>
- 25 Bosshard, P., "*China's Role in Financing African Infrastructure*". International Rivers Network, 2007.
- 26 Angola, Nigeria, Sudan and Ethiopia together account for more than 70% of all Chinese financed infrastructure projects in Africa.
- 27 Broadman, 2007, op.cit,
- 28 Örneğin, bkz.: Engdahl, W. F., "*Pétrole: une guerre diu siècle: l'ordre mondial Anglo-américain*", Jean Cyrille Goddeffroy, 2008.
- 29 Örneğin, bkz.: Clark, C., *The Conditions of Economic Progress*, London, Macmillan, 1940; Kuznets, S., *Economic Growth and Income Inequality*. *The American Economic Review*, Vol: 45, 1955, s. 1-28.
- 30 Ranis, G., *Analytics of Development: Dualism*, (Der)Chenery, H. and T.N. Srinivasan, *Handbook of Development Economics*, vol. 1, chap. 4. Elsevier Science Publishers B.V., Amsterdam, 1988.
- 31 This is a manifestation of the "Dutch disease", mentioned in note 2.